

kopalni angielski numizmatyk tłumaczy chęcią zapewnienia sobie przez państwo niczym nieskrępowanego dopływu podstawowego w świecie rzymskim kruszcu monetarnego⁸⁷; a w dalszej części swej pracy stwierdza, iż jedyną możliwą przesłanką ponownego otwarcia kopalni były kłopoty z bazą kruszcową⁸⁸. Zapewne w drugiej połowie lat sześćdziesiątych II wieku p.n.e. miało miejsce wyraźne obniżenie uprzednio wysokiego dopływu kruszców do skarbu państwa, powodując podwyższenie poziomu rynkowej wymiany podstawowych metali monetarnych⁸⁹. Znamienne jest w tym kontekście lakoniczność notatki Kasjodora, który przy roku 158 p.n.e. podaje: *metalla in Macedonia reperta*. W roku następnym rozpoczęto reemisję srebrnej monety i to na znacznie szerszą skalę niż miało to miejsce dotychczas. O wadze tego wydarzenia zdaje się świadczyć podanie dla tego roku stanu *aerarium sanctum*⁹⁰.

W bezpośrednim związku z przedstawioną interpretacją wydarzeń z połowy II wieku p.n.e. pozostaje wydanie ustawy retaryfikacyjnej, która w obliczu określonej sytuacji finansowej państwa dokonała rewaloryzacji denara w stosunku do asa⁹¹. W wyniku reformy podwyższającej wysokość relacji nominalnej, denar odpowiadał 16, a nie jak dotychczas 10 asom, dzięki czemu stosunek wartości srebra do miedzi przyjął postać jak 1:113⁹². Wprowadzenie nowej relacji doprowadziło do zmniejszenia stopnia kredytowości miedzianych jednostek przy zachowaniu dotychczasowej wartości wewnętrznej asa. Można przyjąć, iż nieoficjalnie proporcja wymiany ustanowiona ustawą retaryfikacyjną w następstwie postępującej redukcji ciężaru asów funkcjonowała znacznie wcześniej, zaś państwo zostało jedynie zmuszone do oficjalnego uznania obowiązującego w praktyce meniczej standardu⁹³. Jednakże w rezultacie pogłębiających się tendencji dewaluacyjnych w stosunku do brązowych nominałów w końcu II wieku p.n.e., as pozostaje jednostką tylko teoretycznie opartą na standardzie uncjalnym. Ustawa Druzusa

⁸⁷ M.H. Crawford, *RRC I*, s. 74. F.M. Heichelheim, *Wirtsch.Schw.*, s. 40 dowodzi, iż u schyłku republiki państwo dążyło do zmniejszenia produkcji złota w Italii dla utrzymania względnie wysokiej ceny tego kruszcu. Zob. również na ten temat E. Pais, *L'aumento dell'oro e l'erario romano durante la repubblica, perché i Romani limitarono lo sfruttamento delle miniere in Italia?*, *Rend. Lincei V* 25, 1917, s. 31 n. Th.Reinach, *Du rapport...*, s. 139–140 wszelkie ruchy cen metali w świecie rzymskim dopuszcza jedynie w czasach Cezara i Augusta (po podboju Egiptu).

⁸⁸ M.H. Crawford, *RRC II*, s. 635.

⁸⁹ C.T. Seltman, *Greek Coins*³, London 1960, s. 260; I. Shatzman, *Authority over Booty*, *Historia XXI*, 1972, s. 177 n.; M.H. Crawford, *RRC II*, s. 635, przypis 7; S. Lauffer, *op. cit.*, s. 174.

⁹⁰ Plin. *NH XXXIII* 3. Zob. M.H. Crawford, *RRC I*, s. 74, przypis 3; id., *Rzym a świat...*, s. 4–5.

⁹¹ R. Thomsen, *ERC II*, s. 214 n.; id., *From libral aes...*, s. 21 n. Por. M.H. Crawford, *RRC I*, s. 14, II, 621.

⁹² R. Thomsen, *ERC II*, s. 214; id., *From libral aes...*, s. 8 n; M.H. Crawford, *RRC II*, s. 625. Podobnie P. Marchetti, *op. cit.*, s. 325 n.

⁹³ Pierwszy zwrócił na to uwagę Th. Buttrey, *ANSMN*, 1957, 57 n.: „the retariffing of the denarius involved no change at all in the market ratio of bronze and silver. It did not create a new situation which already existed... The retariffing of the denarius was an accession to a condition already obtained in the market”. Por. H.C. Boren, *Numismatic light on the Gracchan Crisis*, *AJPh LXXIX*, 1958, s. 140 n.; id., *Soldier's Pay and the Revaluation of the denarius in the Second Century B.C.* Rome, *AJA LXXIV*, 1970, s. 188 n.